

EDEBIYATA ZAROKAN A KURDÎ LI BAKUR

Türkan Tosun

Zanîngeha Bîngolê, Beşa Ziman û Edebiyata Kurdî - (tosunturkan@gmail.com)

Wergirtin: 12. 2017 / Pesendkirin: 03. 2018 / Belavkirin: 03. 2018

<https://doi.org/10.26436/2018.6.1.558>

KURTÎYA LÊKOLÎNÊ:

Di vê lêkolînê de behsa edebiyata zarokan a kurdî ya li Bakur hatiye kirin. Armanc ew e ku di edebiyata zarokan a kurdî de xebatên ji bo zarokan li Bakur hatine kirin bi kurtasî bîr nîşandan. Di destpêkê de têgehên zarok, zarokatî û edebiyata zarokan hatine ravekirin. Paşê behsa dîroka edebiyata zarokan a kurdî hatiye kirin. Edebiyata zarokan a kurdî kingê dest pê kiriye û ji bo zarokan kî çi nivîsandiye li ser vê hatîye sekîn. Nivîskar, helbestvan û rewşenbîrên kurd ên li Bakur ji bo zarokan xebitîne an jî berhêman dane hatine pêşkeşkirin. Kovarên kurdî yê zarokan ên ku li Bakur hatine weşandin û weşanxaneyên berhêman zarokan ên kurdî diweşînin jî bûne yek ji mijara vê gotarê.

Bêjeyên Sereke: Zarok, Zarokatî, Edebiyata Zarokan, Kovarên Zarokan ên Kurdî Yê Li Bakur.

1. ZAROK

Zarok di civakê de kesî/a gelek girîng e. Lewra ew toximê gelan, civakan, nijadan û dahatîya welatan in. Bi saya zarokan miletek hebûn û berdewamiya xwe diparêze. Di zewacekê de jî zarok şahiya malbatan û fêkiyên malan in¹. Di zimanê kurdî de jî bo ku qîmeta zarokan bê nîşandan gotineke pêşîyan heye ku dibêje “Zarok xemla malan in”.² Mala ku tê de zarok hebin şên û dewlemend e, tê gotin ku “Mala zarok lê de, şeytan naçe tê de”.³ Bi saya zarokên baş hatine perwerdekirin dahatîya miletan baş dibe û civak pêş ve diçe. Di hin civakan de her çiqas zarok têra xwe neyên hezkirin û piştigiriya wan neyê kirin jî, gelemperî civak qîmetê mezin didin zarokan.

Nexwe zarok evqas biqîmet e û tê hezkirin gelo zarok kî ye? Ji kê re dibêjin zarok? Bi rastî jî bo vê têgehê pênaseyê hepar tune. Lewra ev têgeh di qada derûnnasî, civaknasî, perwerde, hiqûq û yê din de li gor nêrîn û armancan jî hev cudatir tê terîfkirin. Pîspor, zanist, derûnnas, pedagog, civaknas û kesên din li gor erdnîgariyê, civakê, dîn, edet û demê ve tegehê jî hev cudatir terîf dikin.

Dema em jî bo peyva zarokê li ferhenga tirkî dinîhêrin ev têgeh wiha tê terîfkirin: “a. Qiz an jî kurê ku temenê wan biçûk; b. Ji hêla nijadê ve ewladê kur, an jî qîz; c. Kur, an jî qîza ku di heyama geşadanê ya di navbera pitikî û balixbûnê/xamabûnê de.”⁴ Li gor ferhenga Cambrîdgê jî zarok kesî ciwan ê ku hê mezin nebûye re tê gotin.⁵

Dilek Tufekçî Çan dema behsa têgeha zarokê dike dibêje: “Zarok ew kes e ku ji du saliya xwe (temambûna dergusiyê) heta 15 saliya xwe (dema kamilbûnê) jî hêla fizîkî, derûnî, civakî ve di navbera van herdu heyaman de mezin dibe û di civakê de hewl dide ku bibe şexsek.”⁶ Çan her çiqas heta 15 salî şexsan wek zarok qebûl bike jî, hin pênaseyên din dibêjin 15 sal hindik e û jî kesên ku 15 salan mezintir re jî dibêjin zarok. Mînak li gor Peymana Mafên Zarokan a Navneteweyî ya Neteweyên Yekbûyî (NY) her çiqas kesek zû kamil bibe jî, heta ku 18 salên xwe tiye neke ew wek zarok tê hesibandin û jî wî kesî re dibêjin zarok.⁷ Alemdar Yalçın û Gıyasettin Aytas ên ku li ser mijara zarok û edebiyata zarokan xebat kirine jî dibêjin têgeha zarokê jî hela gelek kesan ve wiha hatiye terîfkirin: “a) Ji dergusa insanen ên ku ji du saliya xwe, heta kamilbûna xwe dijîn re dibêjin zarok; b) kur yan jî qîza ku hê balix an xama nebûye.”⁸

Peyva zarokê di ferhenga îngilîzî Oxfordê de jî wiha tê terîfkirin: “Keçik an jî kurikê ciwan yê/ya ku hê mezin nebûye.”⁹ Wek ku tê dîtin li gor kesan terîfa têgeha zarokê diguhere, lê ez jî wek pênaseya Dilek Tufekçî Çanê difikirim. Ji wan kesên ku temenê wan di navbera du û panzdeh salan de ne re mirov dikare bibêje zarok. Ji ber ku him terîfa têgeha

zarokê û him jî navê peyva zarokê ewqas cuda ne, mirov dikare bibêje ku terîfeke standart jî bo têgeha “zarok”ê tune. Lê tiştê hevpar ew e ku hemû jî li ser heyama “destpêk û xilasbûna zarokatîyê” disekin. Hemû jî hewl didin bibêjin ku destpêk û heyamake xilasbûnê ya zarokatîyê heye. Zarok jî ew kesa/ê ku di navbera vê demê de dijî re tê gotin.

2. ZAROKATÎ

Piştî terîfa têgeha zarokê hewce dike ku behsa têgeha zarokatîyê jî bê kirin. Zarokatî di jiyana mirovan de heyamek û pêvajoyek e. Ev heyam di navbera pitikî û xamabûnê (kamilbûn) de derbas dibe. Di vê heyamê de zarok bi xwe û der û dora xwe dihesin, haya wan jî jiyane çêdibe. Tiştên ku hîn dibin û perwerdeya ku hildidin ve êdî di civakê de cihê xwe digrin û jî bo dahatîyê xwe amade dikin.

Gelo zarokatî çi ye? Ji bo têgeha zarokatîyê nêrîn û pênaseyên cuda hene. Ferhenga tirkî jî bo “zarokatîyê” wiha dibêje: “a. Rewşa zarokbûnê; b. Heyama jiyana mirovan a di navbera pitikî û kamilbûnê; c. tevgera zarokî.”¹⁰ Li gor Fona Alîkariya Acil a Zarokan a Navneteweyî ya Neteweyên Yekbûyî (UNICEF) jî zarokatî (childhood) heyameke pir girîng e. Bi tenê ne heyama ji dayikbûnê, heta heyama kamilbûnê ye. Divê zarok di vê heyamê de di dibistanê de perwerdeyê bibînin, li wir bileyzînin, bîr hezkirin û malbatên wan jî piştigiriya wan bike ku ew bixwebawer di civakê de cihê xwe bigrin.¹¹

Ansîklopediya Britannicayê li gor pênaseyên din destpêka zarokatîyê cuda dide destpêkirin û zarokatîyê (childhood) wiha terîf dike: “Zarokatî di temenê mirovan de ew heyam e ku di navbera pitikî û kamilbûnê de derbas dibe, ji 1 an jî 2 salî dest pê dike û heta 12 an jî 13 salî dewam dike.”¹² Wek ku tê dîtin jî bo têgaha zarokatîyê jî terîfeke hevpar tune. Tiştê hevpar ew e ku zarokatî jî pitikîyê dest pê dike û bi kamilbûnê ve diqede. Lê, temenê kamilbûn û balixbûnê jî li gor welatan, civakan, erdnîgariyê, demê, zayendê, hewayê, dîn, edet û gelek tiştên din diguhere. Ji van hemû agahiyan mirov fêm dike ku zarokatî heyameke pir girîng e û gelek tişt di vê heyamê de pêk tên, heta dawiya emrê insanen tesîrê li ser kesayetiya mirov dike.

3. EDEBIYATA ZAROKAN

Edebiyata zarokan û xebatên li ser vê di dîrokê de gelekî dereng dest pê kirine. Edebiyata zarokan a devkî li hemû cihanê kêm an jî zêde bi lori, çirok, tiştanok û tiştên wek van ên bidevkî ve hebûye, lê heta sedsala 17emîn jî bo zarokan tu tişt nehatiye nivîsandin. Nivîsandina pirtûkên zarokan piştî nêrîna ‘zaroka modern’ û ‘dibistanê’ dest pê dike.¹³ Der barê vê de her tim nîqaş hatine kirin. Ji ber ku alema zarokan wek alemeke cuda nehatiye qebûlkirin. Zarok di Serdama Navîn de wek

minyaturên mezinan dihatin hesibandin, wek kesên ku wê sibê du sibe di demeke nêz de mezin bibin, an jî wek kesên ji ber gunehê dayik û bavan hatine dinyayê dihatin qebûlîkirin.¹⁴

Di civaka yewnan, alman, îngiliz û fransiyên de ji ber ku zarokati heya meke cuda û taybet nehatiye qebûlîkirin, ji bo binavkirina wan jî peyvên cuda nehatine avakirin û bikaranîn.¹⁵ Bi sedsalan hewce nehatiye dîtin ku ji bo zarokan edebiyateke xweser û cuda bê avakirin. Zêdetir tiştên devkî wek çîrok, lorik, fabl, metelok û h.w.d. ji bo wan hatine gotin. Dema ji bo mezinan rojname, kovar, pirtûk an jî berhemên din dihatin nivîsandin, di nav wan de çend rûpel jî bo zarokan dihatin amadekirin. Gelemperî di van rûpelan de ji bo zarokan çîrok, fabl, metelok û tiştên wek van dihatin nivîsandin. Lê pê de, pê de ev wek nêrîneke xelet hat qebûlîkirin û ji bo zarokan jî edebiyateke taybet hat avakirin.

Dîrokzanê frensî Philippe Ariès ji ber ku heta sedsala 13emîn wêneyên zarokan di berhemên de qet nehatine xêzkirin, dibêje ku di heyama navîn de zarok hebûn, lê fikra zarokatiyê tunebû. Ariès destnîşan dike ku anca di sedsala 13emîn de zarokati hatiya kifşkirin û paşê ev pêşveçûn di sedsala 15emîn û 16emîn de zêdetir xurt bûye.¹⁶

Dema behsa edebiyata zarokan tê kirin, du tişt balê dîkşînin. Ya ewil berhemên ku li rojavayê navdar in û li cihanê ji hêla gelek kesan ve tên zanîn, ji bo ku zarok jî sîdê ji wan werbigrin û bixwînin ji nû ve hatine nivîsandin. Yanê ji xwe tiştên ku hebûne ji bo zarokan car din bi zimanekî hêsantir hatine amadekirin. Ya duduyan jî, berhemên bi taybetî ji bo zarokan hatine nivîsandin derdikevin pêş. Yanî nivîskar û helbestvan bi armanca ji bo zarokan berhemên bidin tişt nivîsandin e. Ev bi rastî jî piştî salên dûr û dirêj derdikeve holê.

Edebiyata zarokan cara ewil li Îngiltereyê hatiya rojevê. Dema behsa edebiyata zarokan tê kirin keşîş û kesên li der û dora dêrê û piştî re jî hin hindekaran bertek nîşanî vê nêrîne dane. Lê paşê hêdî hêdî ev bertek kêmbûne û edebiyata zarokan heta roja me hatiya. Di sedsala 17emîn de mezin li ser vê mijarê disekîn û ferq dîkin ku divê ji bo zarokan jî tiştên taybet bînin nivîsandin û amadekirin. Lewra tê fêmkirin ku bi saya van berhemên û xebatan zarok baştir perwerde dibin, hişê wan bêtir dixebite, xiyalên wan firehtir dibin. Ji bilî agahî û perwerde dayînê, bi saya edebiyatê zarok dema xwe bikêf û şahî derbas dîkin. Yanê zarokên ku di Serdama Navîn de ji bo ku wan wek “zarok” binav bikin mezinan peyvek jî ji bo wan kifş nekiribûn¹⁷ êdî biqîmet dibin. Mirov dikare bibêje ku bi qasî di nav heyameke 300 salî de edebiyata zarokan pêş ve çûye û bi saya teknoloji, internet û komputerê hê jî pêş ve diçe.

Hin nivîskarên ewil yê ku li cihanê ji bo zarokan berhem dane jê hinek dikarin wiha bînin rêzkirin: li Îngiltereyê John Newbery “Mother Goose’s Melody” (Strana Dayika Qaz), “Goody Two Shoes” (Goodya Bi Cotpêlav) çap kiriye.¹⁸ Daniel Defoe bi navê “Robinson Crusoe” (Robinson Crusoe), Jonathan Swift bi navê “Gulliver’s Travel” (Seyahatên Gulliver), Charles Dickens bi navê “David Copperfield” (Davîd Coperfield), Lewis Carroll bi navê “Alice’s Adventures In Wonderland” (Alîs li Diyarên Nedîtî) pirtûk weşandine.

Li Fransayê nivîskarê frensî Charles Perrault bi navê “Contes de ma mère l’Oye” (Çîrokên Dayika Qaz) berhemek (1697) nivîsandiye û tê de çîrokên gelêrî yê wek “Cendrillon” (Sîndrella), “Le Petit Chaperon rouge” (Keça Kumsor), “La Belle au bois dormant” (Rindika di Xew de), “Le Maître chat ou le Chat botté” (Pisîka Bigîzme) û h.w.d. heye.¹⁹ François Fenelon bi navê “Les Aventures de Télémaque” (Telema) berhemek nivîsandiye. La Fontaine (1621-1695) fablên çîrokbêjê yewnan Ezop bi navê “Fables d’Esop” (Fablên Ezopê) wergerandiye frensî û bi xwe jî hin fabl nivîsandine. Jules Verne berhemên bi navê “Voyage au centre de la Terre” (Seyahata Ber Bi Navenda Dinyayê), “De la Terre à la Lune” (Seyahata Ber Bi Hîvê Ve), “Les Enfants du capitaine Grant” (Zarokên Kapitan Grant), “Vinght mille lieues sous les mers” (Di Bin Behrê De Bist Hezar Fersah), “Le tour du monde en

quatre-vingts jours” (Di Heyştê Rojan De Gera Alemê) nivîsandiye.²⁰

Li Almanayê du birayên bi navê Jacob Grim (1785-1863) û Wilhelm Grim (1786-1859) gund bi gund geriyane û gelek çîrok berhev kirine. Ev çîrokên wan hê jî li hemû cihanê di nav zarokan de çîrokên bi nav û deng in; “Rapunzel” (Rapunzel), “Hänsel und Gretel” (Hansel û Gretel), “Rotkäppchen und der Wolf” (Keçika Kumsor), “Dornröschen” (Rindika Razayî) û h.w.d.²¹

Li Swêdê berhema nivîskara jin Selma Lagerlöf (1858-1940) a bi navê “Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige” (Serpêhatiyên Nûwaze yê Nils Holgerssons), di qada edebiyata zarokan de berhemek bi nav û deng e û ew paşê ji bo zarokan wek filma karton jî hatiya çêkirin û di televîzyonê de hatiya weşandin. Nivîskareke din a jin Laura Matilda Bernhardina Fitinghoffê (1848-1908) jî bi navê “Barnen ifrån Frostmofjället” (Zarokên Zozanan) romanek jî bo zarokan nivîsandiye.

Li Danîmarkayê çîrokên Hans Cristian Andersen (1805-1875) yê wek “Kejserens nye Klæder” (Qralê Tazî), “Den Lille Pige med Svovlstikkerne” (Keçika Kibrîtfiroş), “Den grimme ælling” (Cûcika Nerind a Werdekan) di edebiyata zarokan de xwedî cihekî taybet in.

4. EDEBIYATA ZAROKAN A KURDÎ KINGÊ DEST PÊ KIRIYE?

Zargotina kurdî ji destpêkê heta niha pir dewlemend e. Ji bo zarokan çîrok, lorik, zûgotinok, tiştanok û gelek tiştên wiha her tim hatine gotin û zarokan jî bi tîra xwe ji mezinên xwe sîd werigirtine. Lê ji hêla nivîskî ve yanî pirtûk, kovar, rojname û berhemên ve zêde xebat nehatine kirin. Zimanê kurdî her tim qedexa bûye, zor û zextî tu caran li ser kurdan kêmbûye. Ji ber van sedemên siyasî, civakî û aborî kurdan li gor gelên din nikaribûne edebiyateke nivîskî ya zarokan a bi rêk û pêk ava bikin. Lê dîsa jî alim, nivîskar û helbestvanên kurd vala nese kinîne, hin berhem dane. Wek Ehmedê Xanî, Îsmailê Bazîdî, Şêx Marûfê Nodîyî û h.w.d..

Zarokên kurd di medreseyan de him jî hêla ilmên pozîtîf û him jî hêla ilmên dînî ve hatine perwerdekirin. Di medreseyan de hin ferhengên ku ji bo biçûkan hatine nivîsandin (Nûbihara Biçûkan, Gulzar, Luxetnameyê Ehmedî), mewlûda kurdî û hin beşên ji diwanên kurdan bi zarokan hatine xwendin. Zarokên kurd bi saya van berhemên him kurdî perwerde dîtine û him jî erebî û farisî hîn bûne.

Bi gelemperî edebiyata zarokan a cihanê di sedsala 17emîn de dest pê dike. Ji wir pê ve her diçe geştir dibe. Heke mirov edebiyata zarokan a kurdî û ya cihanê bide ber hev, wê bê dîtin ku li gor cihanê edebiyata zarokan a kurdî gelek qels maye, bi tîra xwe li pêş neketiye. Li gor agahiyên berdest, kesê ku ewil di edebiyata kurdî de ji bo zarokan berhemek nivîsandiye Ehmedê Xanî ye. Navê berhema wî Nûbihara Biçûkan e û Xanî bi vî ferhengê ve hewl daye ku zimanê erebî hîn zarokên kurd bike. Her çiqas ev ferhenga Ehmedê Xanî û piştî wê hin ferhengên cuda jî ji hêla nivîskarên din ve hatibin nivîsandin jî, mirov dikare bibêje ku ji bo zarokên kurdan demeke dirêj berhem nehatine nivîsandin.

Berhemên ewil ên ku ji bo zarokan hatine nivîsandin gelemperî ferheng in. Nivîskaran xwestine bi van ferhengan ve zimanekî biyanî (farisî-erebî) û agahiyên dînî hîn zarokên kurd bikin. Nûbihara Biçûkan a Ehmedê Xanî, Gulzar a Îsmailê Bazîdî, Luxetnameyî Ehmedî ya Şêx Marûfê Nodîyî, Mîrsadu’l-Etfal (Şahrâhê Kûdekan) a Şêx Mihemed Kerbelayî, Eqîde ya Mewlewî wek berhemên ewil ên ji bo zarokan hatine nivîsandin tên qebûlîkirin.

4. 1. Nûbihara Biçûkan (1683)

Berhema Ehmedê Xanî ya bi navê “Nûbihara Biçûkan” di edebiyata zarokan a kurdî de berhema ewil e. Ev berhem di heman demê de yekem ferhenga menzûm a duzimanî ya kurdî tê qebûlîkirin. Xanî vî ferhenga erebî û kurdî di sala 1683yan

de nivîsandi ye û xwestiye ku zimanê erebî hînî zarokên kurdan bike. Kadri Yıldırım der barê vê berhemê de wiha agahiyê dide: “Nivîskar vê ferhenga ku bi pêşgotineke kurt, ji 13 qîteyan, 220 malik û qasî 1000 peyvên erebî û hemwateyên wan ên kurdî pêk tê di 33 saliya xwe de nivîsandiye.”²² Ev ferhenga girîng bi salan di medreseyan kurdan de piştî hînkirina Qur’ana pîroz ji bo perwerdekirina zarokan hatiye bikaranîn. Ehmedê Xanî di destpêka Nûbihara Biçûkan de tîne ziman ku wî ev berhem ji bo zarokên kurdan nivîsandiye;

“Vêk êxistin Ehmedê Xanî

Navê Nûbehara Biçûkan danî

Ne ji bo sahibrewacan

Belkî ji bo biçûkê Kurmancan”²³

4.2. Gulzar

Li gor agahiyên ku li ber dest in, di dîroka edebiyata kurdî de ferhenga menzûm a duyem jî Gulzar e. Gulzar di sedsala 18emîn de ji aliyê şagirtê Ehmedê Xanî, Îsmailê Bazîdî (1655-1710) ve hatiye nivîsandin û di medreseyan de wek pirtûkek hatiye xwendin. Ramazan Pertev dema behsa vê ferhengê dike wiha dibêje:

“Der barê Gulzarê de mixabin agahiyên tekûz û berfireh li ber destê me nînin. Li gorî agahiyên ku li ber dest in, taybetiyên Gulzarê bi vî awayî ne:

1) Ferhengeke kurdî-erebî-farisî ya bi sêzimanî ye

2) Di medreseyan kurdî de wek pirtûkeke dersê hatiye xwendin

3) Bi giranî devoka Hekarî û Bazîdê bi kar aniye.

Hin mînak ji bêjeyên vê ferhengê ev in: Axaftin, axiftin, ewergeh, ewerîn, pizdan, guhan, bijwîn, bêdadî, bêwecî, pişk, cîrenix, çkme, xanîmal, dabêristin, dirav, mezaxtin, suba, solbend, qlopanik, qîvar, lêb, lêbandin, lêbok. Qanatê Kurdo, Marûf Xeznedar, Reşid Findî, Kemal Burkay, Kadri Yıldırım û çend lêkolînerên din, herçend behsa wê dikin jî der bareyê naveroka wê de em zêde tişt nizanin. Yanî derbarê menzûmbûn an nîvmenzûmbûna wê de jî agahiyeke piştrastkirî nîn e.”²⁴

4.3. Luxetnameyî Ehmedî (1790)

Marûfî Nodêyî (1753-1837) yê ku wek alim û zanayekî kurd tê nasîn di sala 1790an de bi navê Luxetnameyî Ehmedî ferhengeke erebî û kurdî (zaravayê soranî) nivîsandiye. Ev ferheng qasî sedsal piştî Nûbihara Biçûkan a Ehmedê Xanî hatiye nivîsandin. Luxetnameyî Ehmedî di medreseyan ku bi zimanê soranî perwerde lê hatiye dayîn de wek berhemeke girîng cihê xwe girtiye. Kadri Yıldırım dema behsa vê berhemê dike wiha dibêje:

“Çapa duyem a Luxetnameyî Ehmedî ya ku di destê me de ye û tarîxa wê Senendec 1379 e, 51 rûpel in. Evdirrehîm Mehmûdî wêneyên vê behrê xêz kirine. Di berhême de qasî 1500 peyvên erebî û meneyên wan ên kurdî hene. Berhema nivîskar destpêkek û ji du beşan pêk tê. Destpêk bi besmeleyê dest pê dike û ji 13 malikan pêk tê. 4 malik bi temamî erebî, 9 malik jî temamî bifarisî ne.”²⁵

Nodêyî ji bo kurê xwe Ehmed ev ferheng nivîsandiye û sedema nivîsandina wê berhemê wiha eşkere dike;

“Der in rîsale be kurdî zeban

Kunem zîban-î ereb ra beyan

Ta kî ferzendem Ehmed bê te’eb

Şewed danay-î luxat-î Erebi”²⁶

4.4.Eqîdeya Mewlewî (1806-1882)

Eqîdeya Mewlewî (1806-1882) jî yek ji berhema ku bo zarokan hatiye nivîsandin e. Rêwaz Ehmed dema behsa Eqîdeya Mewlewî dike der barê wê berhemê de wiha agahiyê dide: “Eqîdeya Mewlewî (1806-1882) yek ji berheman e ku bo zarokan hatine nivîsandin. Ev berhem ji bo mindal û zarokên hucreyan yanê feqêyan bû, di navenda sedsala 18emîn de hatiye nivîsandin.”²⁷

4.5.Mîrsadu’l-Etfal (Şahrahê Kûdekan-1912)

Berhema Mîrsadu’l-Etfal (Şahrahê Kûdekan) ji hêla Şêx Mihemed Kerbelayî ve kurdî û farisî di sala 1912an de li gundê Axtepeya girêdayî Diyarbekirê hatiye nivîsandin. Di

Mîrsadu’l-Etfalê de vegotina destpêkê bi temamî kurdî ye. Beşa dawî piranî bi hevokên kurdî û hinek jî bi farisî ne. Her du beş jî ne ji qismê ferhengê ne. Ramazan Pertev dema ku der barê wê ferhengê de agahiyê dide, dibêje ku nusxeya kurdî-erebî ya ku bi destê Şêx Mihemed Kerbelayî hatiye nivîsandin, gihîştîye îro û li cem biraziyê wî Şêx Şafî tê parastin û wiha dibêje:

“Destxet bi temamî 42 rûpel e. Mîrsad bêjeyeke erebî ye û wateya wê “cihê çavdêriyê” ye. Etfal jî bêjeyeke erebî ye û pirjimara tîflê yanî zarokê ye. Her du bi hev re tîne wateya “cihê çavdêriya zarokan” an jî “nêrîngeha zarokan... Kerbelayî, di destpêka berhemê de, piştî besmele, hemd û selewatan bi awayekî eşkere nav û sedema amadekirina berhemê diyar dike. Kerbelayî, dûre behsa girîngî û taybetiya zimanê farisî dike. Li gorî wî zarokên ku bi zimanê farisî zanibin dê di warê zanistî û edebiyatê de gelek serkevtî bin. Di dawiya destpêkê de hêvî dike ku kesên ku dema li ser wê ferhengê dersê dixebitin, bila jê re dia bikin û wî ji gunehan xelas bikin.”²⁸

Kerbelayî di wê berhemê de dibêje ku wî ev ferheng ji bo hemû zarokên kurdan, lê bi taybetî ji bo birayê xwe Muhemmed Eskerî û biraziyê xwe Neqşibendî nivîsandiye.

Piştî van ferhangan mirov dikare bibêje pêşveçûnên cihanê tesîrê li ser kurdan jî kiriye û ji bilî nivîskarên van ferhangan, hin helbestvan û nivîskarên kurd yê wek Pîremêrd, Cegerxwîn, Osman Sebrî, Qedrîcan, Kamiran Bedirxan, Celadet Bedirxan jî ji bo zarokan çîrok, fabl û helbest nivîsandine.

5. HIN NIVÎSKARÊN JI BAKUR YÊN JI BO ZAROKAN BERHEM NIVÎSANDINE

5.1.Kamuran Elî Bedirxan

Nivîskar, helbestvan û parêzerê kurd Kamuran Elî Bedirxan (1895-1978) ji bo zarokan bi navê “Elfabeya Min” pirtûkeke alfabeyê û bi navê “Destpêka Xwendinê” pirtûkeke ku xwendin û nivîsandinê hînî zarokan dike nivîsandiye. Ji bilî van berheman çend helbest jî nivîsandine. Ji wan helbestan ya bi navê “Dibistan” mirov dikare wek mînak nişan bide.

“Dibistan pir xweşik e

Bi hogir û hevalan

Bi nivîs û mamoste

Bi çîroka newalan

Em hemû jê hezdikin

Ji bo zanîna kanî ye

Tê de kenîn leyîstok

Dibistan xweş xani ye”²⁹

5.2.Cegerxwîn

Helbestvanê navdar ê kurd Cegerxwîn (1903-1984) ji bo zarokan helbest nivîsandine û ev helbest ji hêla zarokan ve hatine jiberkirin. Sînemxan Bedirxana qîza Celadet Bedirxan di hevpeyvîneke xwe de dibêje ku wê û birayê xwe helbestên Cegerxwîn ji ber dikirin û dema ku Cegerxwîn di hate mala wan, bavê wê bangî wan dikir û digot li ber Cegerxwîn helbestên wî yê ku jiber kirine ji wî re bixwînin.³⁰ Bo nimûne, helbesteke Cegerxwîn ya bi navê “Ji Biçûkan re” di hejmara 34 û 35emîn a Kovara Nûbiharê de hatiye weşandin.³¹

Dîsa berhema Cegerxwîn a bi navê “Cîm û GulPerî” (1947)³² ya ku ji bo keç û xortan wek diyarî hatiye nivîsandin û bi hevoka “çîroka min ji we re xweş” ve qediya ye jî, ji bo edebiyata zarokan a kurdî dikare wek nimuneyek bê nişandan. Koma Karên Çandî ya Enstituya Kurdî ya Parîsê destnîşan dike ku Cegerxwîn vê pirtûkê di sala 1948an de çap kiriye, lê ji ber ku ev pirtûk êdî dest nakeve, wan di sala 1978an de li Berlînê ji nû ve çap kirine.³³

5.3.Osman Sebrî

Nivîskar û helbestvanê navdar Osman Sebrî jî (1905-1993) ji bo zarokan gelek helbest û fabl nivîsandine. Fablên Osman Sebrî hinek di kovara Ronahiyê de hatine weşandin. Wek mînak di hejmara 5emîn de “Çîroka Dîk û Rovi”, di hejmara

6emîn de “Şêr û Kêvroşk”, di hejmara 7emîn de “Daweta Kêzê”, di hejmara 8emîn de “Mih û Şêr û Gur” di hejmara 9emîn de “Ker û Heft Gur”, di hejmara 12emîn de “Gurê Pîr”, di hejmara 13emîn de “Kerê Dengbêj” hatine weşandin.³⁴ Helbesteke Osman Sebrî ya bi navê “Zozan” jî dîsa di hejmara 20emîn a kovara Ronahiyê de hatiye weşandin.³⁵ Çend helbestên Osman Sebrî yên ji bo zarokan jî di kovara Hawarê de hatine weşandin, wek “Dibistan”, “Bihar”, “Tevdîra Mişkan”. Bo nimune, di hejmara 49an a kovara Hawarê de bi serenava “Şihirên Zarokan” du helbest û fablek li dû hevdu nivîsandiye.³⁶

Di Dîwana Osman Sebrî ya ku ji hêla Weşanxaneyê Periyê ve hatiye çapkirin de beşeke bi navê “Dengê Zarokan” heye ku di wir de helbestên wî yên ji bo zarokan hatine komkirin. Navê hin helbestên wî yên li wir ev in; “Cejna Piroziya Welato”, “Pirozî”, “Keça Min Hîvron”, “Lewend”, “Şêrê Min” û h.w.d..³⁷

Ji bilî Osman Sebrî, hin nivîskar û helbestvanên din jî di kovara Hawarê de ji bo zarokan helbest, çîrok û fabl nivîsandine. Wek mînak, Mihemed Emîn Botî fableke bi navê “Çûk û Fil” di kovara Hawarê de nivîsandiye.³⁸

5.4.Celadet Bedirxan

Celadet Bedirxan (1893-1951) jî ji bilî beşa “Stûna Zarowan” a ku di Hawarê de ji bo zarokan amade kiriye, ji bo kurê xwe Cemşîd û qîza xwe Sînemxanê bi serenava “Reşbelek-2” nivîseke ku behsa koçeriyê û zozanan dike nivîsandiye e.³⁹ Celadet Bedirxan di kovara Ronahiyê de jî beşa Reşbelekê dewam kiriye. Wek mînak di hejmara 19emîn a Ronahiyê de bi serenava “Reşbelek-4 Ji Eta Cemşîd Re” behsa axaftina xwe ya bi qîza xwe Sînemxanê Bedirxanê dike. Hema di bin wê nivîsê de jî behsa kitêbeke gramerê ya bi navê “Kitêba Sînemxanê” ya ku ji bo zarokan amade kiriye dike. Paşê qîsmeke wê kitêbê di kovara Ronahiyê de weşandiye.⁴⁰ Celadet Bedirxan kitêba Bryan Guinness ya bi navê “Conî û Cimêma” ya ku ji çîrokên zarokan pêk tê, ji frensî wergerandiye kurdî (1943). Bedirxan di hejmara 20emîn a Ronahiyê de behsa vê kitêbê dike û dibêje xwendevan dikarin ji Kitêbxana Hawarê vê kitêbê peyda bikin.⁴¹

5.5.Mehmet Emîn Bozarslan

Mehmet Emîn Bozarslanê ku di nav kurdan de bi nav û deng e û gelek xebatên wî li ser kurdî hene di sala 1966an de ji bo zarokan alfabeyek amade kiriye.⁴² Pirtûkên wî yên bi navê “Kêz Xatûn” û “Mîr Zoro” jî di nav pirtûkên zarokan de tên nîşandin.⁴³

5.6.Mahmud Baksî

Nivîskarê kurd Mahmud Baksî ji bo zarokan pirtûkên bi navê “Zarokên Îhsan” (1978) û “Keça Kurd Zozan” (1979) nivîsandiye. Her çiqas wî Swêdê ev pirtûk nivîsandibin jî ji ber ku Baksî ji Bakur e me xwest ku em behsa wî jî li vir bikin. Baksî di hevpeyvîneke xwe de sedema nivîsandina pirtûkên zarokan wiha eşkere dike: “Du sedem hebûn. Yek jê pirtûkên zarokan li Swêdê dihatin xwendin, ya diduyan jî min xwest, ez jiyana zarokên kurdan bi swêdiyan bidime nasin. Sisê jî, ji bo ku zarokên kurdan di dibistanên swêdiyan de stûxwar nemînin, ew jî bibin xwedî pirtûk...”⁴⁴

5.7.Kemal Burkay

Nivîskar û helbestvan Kemal Burkay jî di sala 1988an de bi navê “Aliko û Baz” pirtûkeke zarokan nivîsandiye. Ev pirtûk jî hêla weşanên Roja Nû ve hatiye çapkirin. Paşê wergera wê ya almanî û swêdî jî hatiye kirin.

5.8.Firat Cewerî

Helbesteke Firat Cewerî a bi navê “Zarokên Me” di kovara zarokan a “Hêvî”yê de hatiye weşandin.⁴⁵ Weşanxaneyê Nûdemê ya ku berpirsyarê wî Firat Cewerîye jî di salên 1980yî de gelek pirtûkên zarokan ên ku ji zimanên din hatine wergerandin, çap kiriye. Çend pirtûkên Astrîd Lîndgen, Hennîng Mankel û Per Nîlson ên ku wergera wan a kurdî hatine

kirin, ji hêla weşanxaneyê Nûdemê ve hatine çapkirin. Ji bilî Nûdemê, Weşanxaneyê Apecê jî li Swêdê ji bo zarokan gelek pirtûk çap kirine û di sala 2016an de jî li Diyarbekirê şaxeke xwe vekirîye.

Çend rewşenbîrên kurd Amed Tîgrîs, Mahmud Lewendî, Hesenê Metê, Seyîdxan Anter û Ali Çiftçi hatine li cem hev û di sala 2004an de bi navê “Ansîklopediya Zarokan” ansîklopediyek weşandine.⁴⁶ Ev ansîklopedî jî aliyê Weşanxaneyê Apecê ve hatiye çapkirin.

Di salên dawîn de jî (2014) antolojiyeke çîrokên a bi navê “Hebû Tûnebû Antolojiya Çîrokên Zarokan” ya Zinarê Xamo jî hêla Weşanxaneyê Rûpelê ve hatiye weşandin.

Zinarê Xamo, Murad Ciwan, Mahmûd Lewendî, Mahmut Baksî, Kemal Burkay, Haluk Öztürk, Firat Cewerî, Mehmet Emîn Bozaslan ên ku li Tirkîyeyê koçî Swêdê kirine û li wir cih bûne ji bo zarokan helbest, fabl, çîrok û pirtûk nivîsandine. Van rewşenbîran jî bilî berhem nivîsandinê, werger kirine, kovar derxistine û pirtûkên ku di dibistanên de zimanê kurdî hînî zarokan dikin, amade kirine. Kovarên zarokan ên kurdî “Hêlin”, “Hêvî”, Kulîlk”, “Hêviya Me” û “Koçer” jî hêla van rewşenbîran ve hatine weşandin.

Kovara Nûbiharê di sala 1992an de dema dest bi weşanê dike pê va di hejmarên xwe de du an jî sê rûpelên dawîn ên kovarê ji bo zarokan amade kiriye. Ji sala 1992an heta 2000an hin caran rêk û pêk û hin caran jî bê plan ev beş hatiye amadekirin. Paşê navbereke dirêj çêbûye di sala 2009an de car din kovarê ji bo zarokan tişt weşandine û di sala 2010an de jî bi temamî dev jê hatiye berdan. Yanî di nav 18 salan de (1992-2010) bi tevahî 9 salan rûpelên kovarê ji bo zarokan hatine amadekirin.⁴⁷ Kovara Nûpeldayê jî di çend hejmarên xwe de jî ji bo zarokan beşek bi navê “Zarokname” amade kiriye. Mînak di hejmara 6emîn û 9emîn ên Nûpeldayê yên ku di sala 2011an de hatine weşandin de çar rûpel jî bo zarokan hatine veqetandin.⁴⁸

6. WEŞANXANEYÊN BERHEMÊN ZAROKAN DIWEŞÎNIN

6.1.Weşanxaneyê Hîvayê

Di salên dawîn de du weşanxaneyên ku bi taybetî ji bo zarokan berhevan diweşînin, hatine avakirin. Ev weşanxane pirtûkên boyaxkirinê, pirtûkên rêzimanê, çîrokên, ferhengên û hin materyalên din ên wek van ji bo zarokan amade dikin. Ji wan yek Weşanxaneyê Hîvayê ye ku di sala 2014an de li Diyarbekirê hatiye avakirin. Xwediyê wê Mem Bawer e û ew bi xwe jî ji bo zarokan berhevan dinivîse. Xwediyê Weşanxaneyê Hîvayê Mem Bawer di hevpeyvîneke xwe de navê van nivîskaran wiha rêz dike:

“Bêrî Bihar, Îsmail Dîndar, Yaqob Tilermenî, Mîran Janbar, Berfin Ayşe Ögüt, Mahmûd Neşite, Mûrad Dildar, Şukran Çaçan, Hasîp Yanlıç, Ferîdûn Bîrgul, Seyhan Karakoç, Berfin Îde Demîral, Yasemîn Elban, Amed Tîgrîs, Mahmûd Lewendî, Kerem Tekoglu, Janya Acar, Amed Gernas, Jîr Dîlovay, Yunîs Bahram, Yehya Elewîferd, Konê Reş, Aynur Özbay, Benûşe Elewîferd, Rustem Felat, Roza Metîna, Hîva Yûce ve Mem Bawer.”⁴⁹

Ev kesên ku navê wan hatine gotin ji bo zarokan berhevan dinivîsin ku emê yek bi yek behsa wan berhevan nekin. Bi tenê di bin beşa xebatên weşanxaneyê de divê navê wan bê gotin ku ew jî bo zarokan ked didin.

6.2.Weşanxaneyê Morî Zarokê

Weşanxaneyê Morî Zarokê di sala 2015an de hatiye avakirin û bi tene pirtûkên perwerdeyê yên wek ferheng, pirtûkên boyaxkirinê, pêşdibistanê û rêzimanê çap dike. Weşanxaneyê armanca xwe li ser malpera înternetê ya Morîzarokê wiha eşkere kiriye:

“Armanca me ew e ku, em dixwazin bi rêya pirtûkan, bila xewn û xeyalên zarokan pêş bikevin û ev materyal di perwerdeya Kurdî de bila bîr bîkaranîn. Armanca Morî yek jê ew e ku, bi hişyariyaku zimanê zikmakî herî baş di zarokatîyê de tê hînîkirin, ji bo ku zimanê Kurdî bi rêyamateryalên cuda bê

hezkirin, ji bo derûniya zarokan pirtûkên zanîn, hestiyarî, civakî ûpsîkomotor wê bîr amadekirin. Naveroka pirtûk û materyalên me, bi hişyariya zayenda civakî, ekolojî, pêşveçûnaçand û hunerê, ziman û zanînê, civakî û takekesiyê, bîrkarî û pêşveçûna tenduristî ûfizîkî bi baldarî tîr amadekirin. Her wekî din, em ê hemû pirtûkên zarokan bigihînin ber destên we.”⁵⁰

Herdu weşanxane nivîskarên ciwan di serî de bi kadroyeke berfireh ve kedê didin ku ji bo zarokên kurd berheman çap bikin. Li Tirkiyeyê ji bilî nivîskar û weşanxaneyan hin kovarên zarokan ên kurdî jî hatine weşandin. Wek; “Dergûş”, “Agirê Tûtê”, “Şemamok”, “Zarokên Rojê”, “Perperok”, “Bûka Baranê”.⁵¹

7. KOVARÊN ZAROKAN ÊN KURDÎ YÊN KU LI BAKUR HATINE WEŞANDIN

Li Tirkiyeyê ji ber ku ji bilî tirkî bi zimanên din weşan qedexê bû, gelek kovar û rojname li derveyê sînorên Tirkiyeyê hatine çapkirin. Kesên ku ev weşan çap kirine bidizî ev kovar an jî rojname gihandine Tirkiyeyê ku ew bigihîjin destê mirovan. Lê piştî sala 1991emîn ji ber ku ew qedexê bi qanûna hejmara 2932emîn ve ji holê rabû, êdî kurdî jî weşanê dest pê kir. Piştî vê ji bo zarokên kurd jî hin kovar hatin weşandin ku em ê niha der barê wan de agahiyên bidin.

7.1.Dergûş

Kovara Dergûşê di sala 2003an de ji hêla weşanên Warê ve di rêzeya pirtûkên zarokan de hatiye weşandin. Xwediyê Kovarê û Midûrê Berpirsyar Turgut Ersoy, edîtorê kovarê Cahit Yıldırım e. Lîjneya weşanê jî ji S. Verroj, Cahit Yıldırım û Remezan Pertew pêk tê. Dergûş wek pêvekeke kovara Warê derketiye û piştî hejmarekê êdî dev ji weşanê hatiye berdan.

Kovar li Mathaaya Berdanê hatiye çapkirin û cihê rêvebirinê jî Çağaloğlu, Stenbol e. Rûpela ewil a kovarê rengîn e û li ser berga ewil bi tîpên xweşik û rengîn ve navê kovarê hatiye nivîsandin. Wêneyê zarokê yê ku li erdê xwar bûye kulîlkeke sor di destê xwe de girtiye hatiye xêzkirin. Li ser navê kovarê ya jorê ev hevok hatiye nivîsandin: “Xuyê Şîrî Heta Pîrî”, di bin rûpelê de jî “Zar e, xweş bihar e, dîlan e”.⁵² Li ser berga dawîn a kovarê de jî çend pirtûkên ku wêneyên wan hatine kişandin heyê. Navê pirtûkên ku wêneyên, wan xuya dikin hinek ev in; “Renganin, çîrok, Ferhengok, Rêzimana Kurdî, Tîştanok û h.w.d..

Di kovarê de alfabeya kurdî bi tîpên reng bi reng hatine nivîsandin. Li cem her tîpekê jî peyvên ku bi van tîpan ve dest pê dikin, hatine nivîsandin. Wek mînak, Aa Adar, Hh Heval, Nn Nan, Qq Qend, Vv Vîn û h.w.d..

Straneke Cemîla Celîl, nivîseke Remezan Pertew a bi navê ‘Malbat û Zarok’, nivîseke E. Yusuf Eyyubî ya bi navê ‘Ser Zarokan Çend Gotin’ nivîsa S. Verroj a zazakî ‘Espîje’ di kovarê de hatine nivîsandin. Ji bilî van hin mamik, xaçepirs, rengdayîna wêneyan, nasandina nexweşiya sorikê, quncika nameyan, du wêneyan li hember hev qiyaskirin û ferqa di navbera wan de dîtin û h.w.d. di kovarê de hatine weşandin.

7.2.Şemamok

Şemamok di sala 2005an de li Diyarbekirê bi rêvebiriya Şaredariya Sûrê ya Diyarbekirê ve hatiye weşandin. Xwediyê kovarê Serokê Şaredariya Sûrê Abdullah Demirbaş, berpirsê nivîsan jî Hüseyîn Kaya ye. Edîtorên kovarê Sîdar Jîr, Rizoyê Xerzî û Rêzan Tovjîn in. Şemamok bi wêneyên, karîkatur û mijarên cur be cur ve bi du zimanan kurdî û tirkî gelek dewlemend hatiye amadekirin.

Di kovarê de helbest, nivîs û wergêrên Amed Tîgrîs, Ferhadê Îçmo, Sîdar Jîr, İbrahim Kurmanc, A.Seçkîn, Behlûl Zelal, Heyder Dîljen, Konê Reş, Tengezar Marînî û h.w.d. hatine weşandin. Werger zêdetir ji zimanê almanî, îngilizî û swêdî hatine kirin. Wek kovarên zarokan ên din di Şemamokê de jî fabl, helbest, çîrok, xaçepirs, mamik, lihevanînok, zugotinok, notayên stranan (muzîk), kurtejiyana kesên navdar (wek Yaşar

Kemal, Osman Sebrî, Yılmaz Güney, Qedri Can, Meryamxan, Ehmed Arif), wêneyên bêboyax yê ku zarok bikaribin bi xwe boyax bikin û h.w.d. bi kurdî û tirkî hatine weşandin. Şemamok heta sala 2010an bi giştî 7 hejmar hatiye weşandin û piştî re dev ji weşanê hatiye berdan.⁵³

7.3.Dergûş

Dergûş ji hêla Weşanên Doyê û bi alikariya Şaredariya Yenîşehirê ya Diyarbekirê ve di sala 2008an de hatiye weşandin. Edîtorê kovarê Sîdar Jîr e. Kesên ku navê wan wek berhevkar û nivîskar di kovarê de derbas dibin, A. Seçkîn, Cemîl Andok, Behlûl Zelal in. Kovar ji hêla wêneyên û karîkaturan ve, mijarên ku bala zarokan bikişîne ve dewlemend hatiye amadekirin.

Di dergûşê de fabl, çîrok, helbest, hînkirina navê hewyanan û nebatan, xaçepirs, zugotinok, mamik, gotinên pêşyan û h.w.d. bi wêneyan ve hatine nivîsandin. Ji bilî van mijarên wek zarok divê çawa diranên xwe firçe bikin, çawa bi kaxizan ve tiştan çêbikin (keştî û tiştên wisa) beşek jî hatiye veqetandin. Kovar bi tenê hejmarek hatiye weşandin.⁵⁴

7.4.Agirê Tûtê

Kovara Agirê Tûtê ji hêla şaxa Kurdî-Derê ya Diyarbekirê ve di sala 2011an de hatiye weşandin. Li ser kovarê Adar, Nisan, Gulan 2011 hatiye nivîsandin û bi tenê hejmarek hatiye weşandin. Navê kovarê piştî re wek “Zarokên Rojê” guheriye û bi wê navê ve weşan hatiye kirin. Di pêşgotina kovarê de wiha behsa navê kovarê tê kirin:

“Agirê Tûtê listikeke zarokan e. Armanca vê listikê ew e ku zarok hem bileyîzin hem jî hîn bibin. Di vê listikê de zarok navên bajar û sewalan, zûgotinokan û alfabeyê hîn dibin. Em hêvî dikin ku hûnê bi vê kovarê hem çand û hunera xwe hîn bibin hem jî xwe pêş ve bibin. Zarokino jî bo ku rewşa kurdî baştir û agirê wî gurtir bibe divê hûn jî bixebitin û bibin yek ji çîrûska vî agirî. Belê ev hejmara yekemîn ya Agirê Tûtê ye, hêviya me ew e ku kovar li gorî dil û mêjiyê we be, em hêvî dikin ku hûn xweditiyê li kovara xwe bikin û ev kovar şax bide û bibe dareke mezin.”⁵⁵

Her çiqas rêvebirên kovarê di pêşgotina kovarê de bibêjin ku ‘ev kovar şax bide û bibe dareke mezin’ jî, piştî vê hejmarê kovar êdî nayê weşandin. Nivîskarê kovarê Siya Sîtav, Nesrîn Navdar û Rûken Xwezan in.

Mijarên ku van kesan di kovarê de ji bo zarokan nivîsandine jî ev in; alfabeya kurdî, nasandina Celadet Bedirxan, helbesta demsala biharê, gotinên pêşyan, gotinên navdaran, biwêj, çewtiyên axaftinê, pîrsên mantiqê, taybetmendiyên ajalan, xaçepirs, karîkatur, çîrok, fabl, listika agirê tûtê, nasandina bajarê Amedê, pêkenok û h.w.d.. Mînak di kovarê de alfabeya kurdî him bi tîpên mezin û him jî bi tîpên biçûk hatine nivîsandin. Ji bo fêrkirina alfabeyê jî wêneyên tiştan hatine bikaranîn. Wek, Aa Agir, Bb Beq, Cc Cotkar, Çç Çav û h.w.d.. Kovar pir rengîn e û ji hêla xêz û wêneyan ve jî gelek balkêş e.

7.5.Zarokên Rojê

Kovara Zarokên Rojê ji hêla şaxa Diyarbekirê ya Kurdî-Derê ve di sala 2011an de hatiye weşandin. Ji ber ku hejmara ewil bi navê “Agirê Tûtê” hatiye weşandin, li ser hejmara ewil a kovarê hejmara 2yemîn hatiye nivîsandin û di rûpela duyemîn de jî hatiye gotin ku ev kovar dewama Agirê Tûtê ye. Ji ber ku sê mehan carekê hatiye amadekirin, ji bo tarîxa weşandinê Pûşper-Tîrmeh-Gelawêj 2011 ji bo hejmara wê ya ewil hatiye eşkerekirin.

Di hejmara duyemîn de ji bo xwedî û berpirsîyara giştî ya kovarê navê Sivan Serap Berkê, edîtorê kovarê jî Siya Sîtav û Rûken Xwezan hatiye nivîsandin. Lê di hejmara sêyemîn û çaremîn de navê Rûken Sarılı edîtor xuya dike. Di hejmara pêncemîn de jî xwediyê wê wek Panayir Çelik û edîtor jî wek Nesrîn Çavdar hatiye guherandin.

Di kovarê de ji bilî kurmancî, bi zazakî jî nivîs hatine weşandin. Kovar ji hêla wêneyên û xêzan ve jî gelek dewlemend û rengîn e. Naveroka hejmarên Zarokên Rojê tije ye. Di kovarê de gelek

çîrok, helbest, fabl, karîkatur, tiştanok, zûgotinok, nasandina navdarên kurd (Zerîfe Xanim, Dildar, Meyemxan, Aram Tigran, Ehmedê Xanî), nasandina heywanan (dînozor, kevok, kûçik, kerguh, şêr, hesp, perperok û h.w.d.), nasandina sebzeyan (hinar, kundir, hurmî, kuvark, mandalîn), lîstik (hopanî, bûk û kose, kerê mala bavê te kî ajot?), nasandina cih û bajaran (Pasûr, Cizîra Botan, Êlih û Heskîf) wênayên ji bo boyaxkirinê, gotinên pêşyan, biwêjen kurdî, xaçepirs û pêkenok hatine nivîsandin.

Kesên wek Rûken Xwezan, Nesrîn Navdar, Eşref Keydanî, Hêvî Didem, Siya Sîtav di kovarê de nivîsîne. Rûşen Sarılı û Gülçin Şanlı ji wêne û xêzên kovarê amade kirine. Zarokên Rojê sê mehan carekê 4 hejmar hatiye weşandin.⁵⁶

7.6.Perperok

Perperok bi berpirsariya Mevlut Aykoç ve di meha berfanbarê ya 2012an de ji hêla weşanên Arê ve li Stenbolê hatiye weşandin. Amadekarên kovarê Cüneyt Kulaz, Hasan Aslan, İdris Benek, Fêrgîn Melîk Aykoç, Xunav Altun, Mahmut Aydın û Mevlüt Aykoç in. Ji bilî van navê Perwîz Cihanî ji di çend rûpelan de derbas dibe. Kovar sê mehan carekê bi tenê du hejmar hatine çapkirin û herdu hejmar jî ji 32 rûpelan pêk tê. Li ser bergên ewil ên kovarê de perperokên rengîn hatine xêzkirin.

Di Perperokê de beşên li ser zimên (tûpên kurdî, alfabeya kurdî), agahiyên rojane (hevnasîn, danên rojê, demsal, pêşwazîkirin), tiştanok, dîrok (nivîskar Ksenefon-Anabasis, pîrozkirina newrozê), dersên matematîkê (hejmar) nasandina heywanan (kêzik, şêr, rovî, bizin, mişk, kurm, dûpişk mar), helbest (Perwîz Cihanî, Osman Sebrî), nasandina navdarên kurd (Cegerxwîn, Osman Sebrî), çîrok, xaçepirs, wêneboyaxkirin hatine weşandin. Kovar ji hêla wêne û xêzan ve gelek rengîn e.⁵⁷

7.7.Bûka Baranê

Buka Baranê di bihara 2013an de li Stenbolê dest bi weşana xwe kiriye. Kovar ji hêla komeleya Komel-Kurdê ve di 3 mehan carekê bi kurmancî û dimilîkî tê weşandin. Berpirsê nivîsaran Nûriye Çakar, edîtorê kovarê Sewîm Qoserî û rûpelsazê kovarê jî Ridwan Xelîl e. Hin kesên ku nivîsên wan di Bûka Baranê de hatine weşandin ev in; Kenanê Nado, Nejla Sado, Nûriye Çakar, Ayşegül Çelebi, Ridwan Xelîl, Yehya ElewîFerd, Nevîn Reşan Güngör, Perwîz Cihanî, Sewîm Qoserî û Omer Dilsoz.

Kovar ji hêla naveroke ve dewlemend e. Di kovarê de çîrok, tiştanok, zûgotinok, mamik, heyranok, helbest, nasandina bajaran (Mêrdîn), nasandina navdarên kurd (Meryemxan, Şakiro), wêneboyaxkirin, hejmar û matematîk, lorik, nasandina zarokan, xaçepirs, perwerdeya dînî (nasandina pêxemberan, destnimêj), şano, mijarên neteweyî (alaya kurdan), boyaxkirina wêneyan, û h.w.d. gelek mijar hene.

Bûka Baranê bi nivîs û xêzên rengîn ve hewl dide ku kurdî hînî zarokan bike. Armanca kovarê zarokan him perwerde bike û him jî bi naveroka xwe ve wan kêfxweş bike. Ji bilî nivîsan xêz û wênayên kovarê jî pir dewlemend in. Ji bo ku bala zarokan bixşîne gelek rengîn û baş hatine xêzkirin. Kovar hê jî weşana xwe didomîne.⁵⁸

8. ENCAM

Di vê gotarê de hewl hat dayîn ku bal li edebiyata zarokan a kurdî bê kişandin. Me edebiyata zarokan a dinyayê û ya li bakur bi kurtasî da ber hevdu û em gihîştin wê encamê ku edebiyata zarokan a kurdî ya li bakur gelekî dereng dest pê kiriye. Bi tîra xwe xebat nehatine kirin û zarokên kurd jî vê bêpar mane.

Dîsa me dît ku xebatên ewil ên ji bo zarokan hatine kirin rasterast pirtûk û kovar nînin. Rewşenbir, nivîskar û helbestvanên kurd ewil ferhengên zimanên biyanî (farisî-erebî) hînî zarokan dikin, amade kirine. Nîşan li dû wan hatine jî di kovarên kurdî de çend çîrok, fabl, helbest û tiştên bi vî rengî

amade kirine. Di nav demê da paşê hêdî hêdî kovar an jî pirtûk hatine weşandin.

Kovarên zarokan ên kurdî yên ku behsa wan hatin kirin jî rêk û pêk nehatine weşandin, piştî demekê dev ji vî karî berdane û weşanên xwe dane sekinandin. Wek ku di destpêkê de jî hat gotin di kurdî de xebatên rêk û pêk, akademîk û profesyonel li ser edebiyata zarokan a kurdî zêde nehatine kirin. Me jî gavek avêt û em hêvî dikin nîşan li dû me zêdetir xebatan bikin.

9. PERAWÊZ

1. Abdulkadir Bingöl, Gotinên Peşyan û Biwêj Deyimler ve Atasözleri, Weşanên Na, Çapa Nû, İzmir, Gulan 2014, r. 338
2. Mehmet Öncü, Gotinên Peşyan, Weşanên Enstituya Kurdî ya Stenbolê, Stenbol, Adar, 2009, r. 691
3. Hawar, Proverb, Weşanên Nûdem, Cild 2, Sal. 10, j. 46, 10 Tirmeh 1942, Stockholm, 1998, r. 1042
4. Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2011, r. 556
5. <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/magazine> 16.02.2016/17.48
6. Dilek Tüfekçi Can, Çocuk Edebiyatı: Kuramsal Yaklaşım, Eğitim Yayınevi, Konya, Haziran 2014, r. 1
7. "Birleşmiş Milletler Çocuk haklarına Dair Sözleşme" r. 15, Bnr. [http://www.kdkgocuk.gov.tr/contents/files/YasalDuzenlemeler/BM_cocuk_Haklari_Sozlesmesi-Turkiye_ilerleme_Raporu_\(2._ve_3._Donem\).pdf](http://www.kdkgocuk.gov.tr/contents/files/YasalDuzenlemeler/BM_cocuk_Haklari_Sozlesmesi-Turkiye_ilerleme_Raporu_(2._ve_3._Donem).pdf) 17.12.2015 / 15:49
8. Alemdar Yalçın- Gıyasettin Aytaş, Çocuk Edebiyatı, Akçağ Yayınları, Ankara, 2014, r. 13
9. Oxford Wordpower Dictionary For Learners of English, Oxford University Press, Edited by Miranda Steel, 2000, New York, r. 111
10. Türkçe Sözlük, r. 557
11. <https://www.unicef.org/sowc05/english/childhooddefined.html> 19.12.2015 /13:05
12. <https://www.britannica.com/search?query=childhood> 19.12.2015 /21: 23
13. Mustafa Ruhi Şirin, Çocuk Edebiyatı Kültürü "Okuma Alışkanlığı ve Medya Sarmalı", Kök Yayıncılık, Ankara, r. 63
14. Kemal İnal, Çocuk ve Demokrasi, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014, r. 75
15. Füsün Alver, "Neil Postman'ın Çocukluğun Yok Oluş Sürecinde İletişim Teknolojisi Eleştirisinin Eleştirisi" Ankara Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi, j.2, 2004, r. 131
16. Philippe Ariès, Centuries of Childhood-A Social History of Family Life, Çev. Robert Baldick, New York: Alfred A. Knopf, 1962, r. 33-47 Vg. Kemal İnal, Çocuk ve Demokrasi, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014, r. 79
17. Tacettin Şimşek, Kuramdan Uygulamaya Çocuk Edebiyatı El Kitabı, Grafiker Yayınları, Haziran 2014, Ankara, r. 14
18. Yalçın-Aytaş, Çocuk Edebiyatı, r. 20, vg. İnci Enginün, "Çocuk Edebiyatına Toplu Bakış", Çocuk Edebiyatı Yıllığı, Gökyüzü Yayınları, İstanbul, 1987, r. 97-198
19. Yalçın-Aytaş, Çocuk Edebiyatı, r. 22
20. Tacettin Şimşek, Çocuk Edebiyatı, Suna Yayınları, Konya, 2007 r. 197
21. https://tr.wikipedia.org/wiki/Grimm_Karde%C5%9Fler 09.03.2016/ 14.30
22. Kadri Yıldırım, Nûbihara Biçûkan Arapça-Kürtçe-Arapça Sözlük, Avesta Yayınları, İstanbul, 2008, r. 40, vg. Jan Dost, ed-Durru's-Semîn Fî Şerhî Mem û Zîn, 1 sb., Erbil, 2006, r.79
23. Yıldırım, h.b, r. 122
24. Ramazan Pertev, Mîrsad'ul- Etfal (Şahrânê Kûdekan) Ferhenga Menzûm a Kurdî (Vekolîn-Tekst), Teza Lîsansa Bilind a Çapnebûyî, Zanîngeha Mardîn Artukluyê, Mêrdîn, 2012, r. 24-27
25. Yıldırım, r. 96
26. Yıldırım, r. 97
27. Rêwaz Ehmed, Seretayek Der Barey Serhildanî Edebî Mindalanî Kurd, Çapxaneyê Wezareta Perwerdeyê, Çapî Yekem, Hewlêr, 2005, r.8
28. Pertev, Mîrsad'ul-Etfal (Şahrânê Kûdekan), r. 24-27
29. <http://img.eba.gov.tr/418/7d2/206/c20/adc/134/1a8/8cf/006/931/c2b/e1c/1ac/538/001/4187d2206c20adc1341a88cf006931c2be1c1ac538001.pdf> 13.03.2016/18.16
30. Di 2011an de ji bo belgefilma TRT 6ê (bi navê xwe yê nû TRT Kurdî) ya bi navê "Navdarên Me" li Hewlêrê min bi Sinemxan Bedirxanê re hevpeyvînek li ser bavê wê Celadet Bedirxan kir. Sinemxan Bedirxanê ev agahî di wê hevpeyvîne de da min.
31. Cegerxwîn, Ji Biçûkan Re, Nûbihar, j. 34-35, Tirmeh-Tebax 1995, r. 46

32. Metin Yüksel, Dengbêj, Mullah, Intelligentsia: The Survival And Revival Of The Kurdish-Kurmanji Language In The Middle East, 1925-1960, Unpublished Ph.D diss. Chicago: University of Chicago, 2011, r. 212
33. Cegerxwîn, Cîm û Gulperî, Institut Kurd de Paris, Berlin, Çileya Pêşîn, 1 978
34. Kadri Yıldırım-Ramazan Pertev- Mustafa Aslan, Ji Destpêkê Heta Niha Folklorê Kurdî, Mardin Artuklu Üniversitesi Türkiye’de Yaşayan Diller Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2013, r. 81-82
35. Yüksel, Dengbêj, Mullah, Intelligentsia: The Survival And Revival Of The Kurdish-Kurmanji Language In The Middle East, 1925-1960, r.198
36. Osman Sebrî, “Şîhîrên Zarokan”, Hawar, Weşanên Nûdem, Cild 2, j. 49, Stockholm, 1998, r. 1065
37. Diwana Osman Sebrî, Weşanên Perî, Stenbol, Çirya Paşîn 2004, r. 174-182
38. Mihemed Emin Botî, “Çûk û Fil”, Hawar, Weşanên Nûdem, Cild 2., j. 24, Stockholm, 1998, r. 636
39. Celadet Bedirxan, “Reşbelek 2”, Hawar, Weşanên Nûdem, Cild 2., j. 48, Stockholm, 1998, r. 1051-1053
40. Bavê Cemşîd, “Kitêba Sînemxanê”, Ronahî, Sal: 2, j. 19, Çapxana Tereqiyê, Şam, Çirya Pêşîn 1943, r. 11-12
41. Celadet Bedirxan, “Conî û Cîmêma”, Ronahî, Sal: 2, j. 20, Çapxana Tereqiyê, Şam, Çirya Paşîn 1943, r. 12
42. Jack David Eller, From Culture to Ethnicity to Conflict An Anthropological Perspective On International Ethnic Conflict, The University Of Michigan Press, United States of America, 1999, r.174
43. <http://www.saradistribution.com/childrenbooks.htm> 10.01.2017/ 17.54
44. Fîrat Cewerî, Kultur Huner û Edebiyat, Weşanên Nûdem, Stockholm, 1997, r. 217
45. Fîrat Cewerî, “Zarokên Me”, Hêvî, Weşanên Armanç, j. 4, Swêd, Gulan 1981, r. 16
46. [https://ku.wikipedia.org/wiki/Ans%C3%AEklopediya_zarokan_\(pirt%C3%BBk\)](https://ku.wikipedia.org/wiki/Ans%C3%AEklopediya_zarokan_(pirt%C3%BBk)) 02.01.2017/ 18.17
47. Der barê vê mijarê de teza Türkan Tosun ya bi navê “Edebiyata Zarokan Di Kovara Nûbiharê De” ya ku hê nehatiye çapkirin zêde agahî dikare bê bidestxistin
48. Türkan Tosun, “Edebiyata Zarokan Di Kovara Nûbiharê De (1992-2010)”, Teza Lîsansa Bilind a Çapnebûyî, Zanîngeha Bîngolê, Bîngol, 2017, r. 56
49. <http://bianet.org/cocuk/toplum/172500-mem-bawer-kurt-folkloruyla-gelisen-cocuk-edebiyati-bin-yillardir-var> 02.01.2017 /19.12
50. <http://www.morizarok.com/hakkimizda> 12.09.2017/ 16.41
51. Di mijara kovarên zarokan ên kurdî yên ku li Tirkîyeyê hatine weşandin de me der barê van kovaran de agahiyên berfireh dan.
52. Dergûş, j. 1, İstanbul, 2003
53. Şemamok, j. 1-2-5, Diyarbekir, 2005
54. Dergûş, j. 1, Sermawez, Diyarbekir, 2008
55. Agirê Tûtê, j. 1, Adar, Nisan, Diyarbakır, Gulan 2011
56. Zarokên Rojê, j. 2-3-4-5, Diyarbekir, 2011-2013
57. Perperok, j. 1, Stenbol, Berfanbar 2012- j. 2, Stenbol, Adar 2013
58. Buka Baranê, j. 3, Stenbol, Zivistan 2013- j. 4, Stenbol, Bihar 2014

10. ÇAVKANÎ

9.1.Pirtûk

- Alver,Fûsun,“Neil Postman'in Çocukluğun Yok Oluş Sürecinde İletişim Teknolojisi Eleştirisinin Eleştirisi” Ankara Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi, j.2, 2004.
- Ariès, Philippe, Centuries of Childhood-A Social History of Family Life, Çev. Robert Baldick, New York: Alfred A. Knopf, 1962, r. 33-47 Vg. Kemal İnal, Çocuk ve Demokrasi, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014.
- Bingöl, Abdulkadir, Gotinên Peşîyan û Biwêjî Deyimler ve Atasözleri, Weşanên Na, Çapa Nû, İzmir, Gulan 2014.
- Can, Dilek Tüfekçi, Çocuk Edebiyatı: Kuramsal Yaklaşım, Eğitim Yayınevi, Konya, Haziran 2014.
- Cegerxwîn, Cîm û Gulperî, Institut Kurd de Paris, Berlin, Çileya Pêşîn, 1978.
- Diwana Osman Sebrî, Weşanên Perî, Stenbol, Çirya Paşîn 2004.
- Ehmed, Rêwaz, Seretayek Der Barey Serhildanî Edebî Mindalanî Kurd, Çapxaneya Wezaretê Perwerdeyê, Çapî Yekem, Hewlêr, 2005.
- Eller, Jack David, From Culture to Ethnicity to Conflict An Anthropological Perspective On International Ethnic Conflict, The University Of Michigan Press, United States of America, 1999.

- İnal, Kemal, Çocuk ve Demokrasi, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014.
- Öncü, Mehmet, Gotinên Peşîyan, Weşanên Enstituya Kurdî ya Stenbolê, Stenbol, Adar, 2009.
- Şimşek,Tacettin, Kuramdan Uygulamaya Çocuk Edebiyatı El Kitabı, Grafiker Yayınları, Haziran 2014.
- Şimşek, Tacettin, Çocuk Edebiyatı, Suna Yayınları, Konya, 2007
- Şirin, Mustafa Ruhi, Çocuk Edebiyatı Kültürü ‘Okuma Alışkanlığı ve Medya Sarmalı’, Kök Yayıncılık, Ankara.
- Tosun, Türkan, “Edebiyata Zarokan Di Kovara Nûbiharê De (1992-2010)”, Teza Lîsansa Bilind a Çapnebûyî, Zanîngeha Bîngolê, Bîngol, 2017.
- Yalçın, Alemdar & Aytas, Gıyasettin: Çocuk Edebiyatı, Akçağ Yayınları, Ankara, 2014.
- Yıldırım, Kadri&Pertev, Ramazan & Aslan, Mustafa Ji Destpêkê Heta Niha Folklorê Kurdî, Mardin Artuklu Üniversitesi Türkiye’de Yaşayan Diller Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 2013.
- Yıldırım, Kadri, Nûbihara Biçûkan Arapça-Kürtçe-Arapça Sözlük, Avesta Yayınları, İstanbul, 2008, r. 40, vg. Jan Dost, ed-Durru’s- Semî Fî Şerhî Mem û Zîn, 1 sb., Erbil, 2006.
- Yüksel, Metin, Dengbêj, Mullah, Intelligentsia: The Survival And Revival Of The Kurdish-Kurmanji Language In The Middle East, 1925-1960, Unpublished Ph.D diss. Chicago: University of Chicago, 2011.

9.2.Kovar

- Agirê Tûtê, j. 1, Adar, Nisan, Diyarbakır, Gulan 2011.
- Bavê Cemşîd, “Kitêba Sînemxanê”, Ronahî, Sal: 2, j. 19, Çapxana Tereqiyê, Şam, Çirya Pêşîn 1943.
- Bedirxan, Celadet, “Conî û Cîmêma”, Ronahî, Sal: 2, j. 20, Çapxana Tereqiyê, Şam, Çirya Paşîn 1943.
- Bedirxan, Celadet, “Reşbelek 2”, Hawar, Weşanên Nûdem, Cild 2., j. 48, Stockholm, 1998.
- Botî, Mihemed Emin, “Çûk û Fil”, Hawar, Weşanên Nûdem, Cild 2., j. 24, Stockholm, 1998.
- Buka Baranê, j. 3, Stenbol, Zivistan 2013- j. 4, Stenbol, Bihar 2014.
- Cegerxwîn, Ji Biçûkan Re, Nûbihar, j. 34-35, Tîrmeh-Tebax 1995.
- Cewerî, Fîrat, “Zarokên Me”, Hêvî, Weşanên Armanç, j. 4, Swêd, Gulan 1981
- Cewerî, Fîrat, Kultur Huner û Edebiyat, Weşanên Nûdem, Stockholm, 1997.
- Dergûş, j. 1, İstanbul, 2003.
- Dergûş, j. 1, Sermawez, Diyarbekir, 2008.
- Hawar, Proverbes, Weşanên Nûdem, Cild 2, Sal. 10, j. 46, 10 Tîrmeh 1942, Stockholm, 1998.
- Perperok, j. 1, Stenbol, Berfanbar 2012- j. 2, Stenbol, Adar 2013.
- Sebrî, Osman, “Şîhîrên Zarokan”, Hawar, Weşanên Nûdem, Cild 2, j. 49, Stockholm, 1998.
- Şemamok, j. 1-2-5, Diyarbekir, 2005.
- Zarokên Rojê, j. 2-3-4-5, Diyarbekir, 2011-2013.

9.3.Ferheng

- Oxford Wordpower Dictionary For Learners of English, Oxford University Press, Edited by Miranda Steel, New York, 2000.
- Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.

9.4.Têzên Nehatine Çapkirin

- Pertev, Ramazan, Mîrsad’ul- Etfal (Şahrânê Kûdekan) Ferhenga Mezûm a Kurdî (Vekolîn-Tekst), Teza Lîsansa Bilind a Çapnebûyî, Zanîngeha Mardîn Artuklu, Mêrdîn, 2012.

9.5.Tv

- “Navdarên Me” (Celadet Bedirxan)- Belgefîlm, TRT 6, 2011.

9.6. İnternet

- [http://www.kdkcocuk.gov.tr/contents/files/YasalDuzenlemeler/BM_cocuk_Haklari_SozlesmesiTurkiye_Ilerleme_Raporu_\(2_v_e_3_Donem\).pdf](http://www.kdkcocuk.gov.tr/contents/files/YasalDuzenlemeler/BM_cocuk_Haklari_SozlesmesiTurkiye_Ilerleme_Raporu_(2_v_e_3_Donem).pdf) 17.12.2015
- [https://ku.wikipedia.org/wiki/Ans%C3%AEklopediya_zarokan_\(pirt%C3%BBk\)](https://ku.wikipedia.org/wiki/Ans%C3%AEklopediya_zarokan_(pirt%C3%BBk)) 02.01.2017/ 18.17
- <http://bianet.org/cocuk/toplum/172500-mem-bawer-kurt-folkloruyla-gelisen-cocuk-edebiyati-bin-yillardir-var> 02.01.2017 /19.12
- <https://www.britannica.com/search?query=childhood> 19.12.2015 /21: 23.
- <http://www.saradistribution.com/childrenbooks.htm> 10.01.2017/ 17.54
- <http://img.eba.gov.tr/418/7d2/206/c20/adc/134/1a8/8cf/006/931/c2b/e1c/1ac/538/001/4187d2206c20adc1341a88cf006931c2be1c1ac538001.pdf> 13.03.2016/18.16.
- <http://www.morizarok.com/hakkimizda> 12.09.2017/ 16.41
- https://tr.wikipedia.org/wiki/Grimm_Karde%C5%9Fler 09.03.2016/ 14.30

Kurdish Children Literature in The North

Abstract:

This study analyses the Kurdish children' literature in the North. The goal is to show works which about kurdish children's literature in the North. First, the definitions of child, childhood and children's literature have been explained. Then about history of Kurdish children's literature some informations are given. Kurdish children's literature when started and who has written for the children is also mentioned. Kurdish writers, poet and intellectuals who work for children in the North are introduced. Kurdish children' magazines and publishers that publish Kurdish children's books in the North also been the subject of this article.

Keywords: Child, Childhood, Children' Literature, Kurdish Children Magazines Kurdish Children' Magazines in the North.